

Rodziny literackie w Rosji czasów Oświecenia (trzy przykłady)

Magdalena Dąbrowska

ABSTRACT: The article consists of five parts: 1. Preface (the literary families and a development of the literary institutions — periodicals, literary circles etc.), 2. Father and daughter (Alexander Sumarokov and Ekaterina Sumarokova-Knyazhnina) (the poems in the periodical “Trudolubiwaya ptchela”, P. Berkov and G. Gukovskiy polemics), 3. Sisters (Alexandra Magnickaya and Natalia Magnickaya) (the translation of the *Letters on Italy* by Ch. Dupaty), 4. Wife and husband (Mikhail Kheraskov and Elizaveta Kheraskova) (the literary school of Kheraskov, the periodicals by Kheraskov), 5. Conclusion. The article concerns the history of the Russian literature from the sixties to the nineties of the 18th century.

KEY WORDS: Enlightenment, periodical, literary circle, Alexander Sumarokov, Ekaterina Sumarokova-Knyazhnina, Alexandra Magnickaya, Natalia Magnickaya, Mikhail Kheraskov, Elizaveta Kheraskova

Uwagi wstępne

Wybór tego samego zajęcia co członkowie rodziny to zjawisko naturalne, znajdujące uzasadnienie z punktu widzenia psychologicznego, społecznego i często ekonomicznego. Rzecz dotyczy w szczególności zajęć wymagających potencjału intelektualnego lub zdolności artystycznych. W dziejach ludzkości natrafiamy na całe dynastie prawników czy lekarzy, ale także ojców i dzieci, braci i siostr czy (jeśli wyjść poza więzy krwi) małżonków parających się działalnością literacką. Zjawisko „rodzin literackich” występowało zwłaszcza w epokach, w których taka działalność była zajęciem cenionym, wyróżniającym na tle społeczeństwa.

Oświecenie stanowiło w Rosji pierwszą epokę, w której zjawisko to — skrajnie rzadko i z reguły jedynie przy okazji wybierane na przedmiot badań — stopniowo zaczęło stawać się coraz bardziej widoczne. To wtedy dopiero nastąpił w tym kraju wspomniany wzrost roli środowiska literackiego, przy czym nie tylko roli kulturotwórczej w wąskim znaczeniu tego słowa, ale także spo-

łecznej czy nawet politycznej. To wtenczas wreszcie dały o sobie znać ambicje literackie kobiet. Dominique Godineau pisała o tym: „korespondencja, notatki z przeczytanych książek, osobiste tłumaczenia starożytnych czy zagranicznych autorów, dziennik intymny [...] — te pierwsze pisarskie doświadczenia pań wyzwalają w niektórych z nich pragnienie ujawnienia własnych dzieł szerszej publiczności; we wszystkich krajach w XVIII wieku wzrasta liczba publikacji kobiecych, co jest objawem lepszego wykształcenia, lecz także dążenia do tego, by nie być jedynie towarzyszką mężczyzny...”¹. Świat literacki był postrzegany jednak bardziej jako męski niż kobiecy, w którym mężczyzna był obecny i do którego kobieta dopiero wchodziła. Barwniejszy i intensywniejszy przebieg procesy te miały w Europie Zachodniej aniżeli w Rosji, niemniej tu również wystąpiły, stanowiąc jedno ze świadectw podążania miejscowych władz oraz elit europejską drogą rozwoju kulturalnego.

Studia nad rodzinami literackimi w Rosji czasów Oświecenia mogą stanowić składową badań nie tylko nad biografią i spuścizną literacką pisarzy, ale również nad poszczególnymi instytucjami życia literackiego i przebiegiem oraz mechanizmami instytucjonalizowania się życia kulturalnego. „Cechą konstytutywną literata XVIII wieku jest nie tyle status autora utrzymującego się ze swego pióra, ile uczestnictwo, jak pisze [Jean-François] Marmontel, w »społeczności literatów«” — zauważył Roger Chartier². Instytucjami życia literackiego były więc redakcje czasopism i wydawnictwa, salony (w Rosji bardziej jednak w XIX niż XVIII stuleciu), kółka, grupy i szkoły literackie. Między sobą różni je stopień sformalizowania organizacyjnego, od wysokiego (w przypadku redakcji) do niskiego (w przypadku szkoły). Często różnice między nimi są bardzo subtelne: jeśli zatem grupa literacka „opiera się na bezpośrednim współdziałaniu należących do niej pisarzy, poczuwających się do solidarności w realizowaniu wspólnych zamierzeń”, to szkoła literacka, definiowana jako „krąg pisarzy uprawiających twórczość mieszczącą się w obrębie wspólnej konwencji [...], których dokonania są pokrewne pod względem stylistycznym, genologicznym, tematycznym, a często także ideowym”, może istnieć „całkiem niezależnie od jakiegokolwiek styczności między jej przedstawicielami oraz od wspólnoty ich założeń programowych”³. Studia nad rodzinami literackimi mogą stanowić wreszcie część badań nad pokoleniami (generacjami) literackimi.

Wskazany problem zostanie rozpatrzony w niniejszym artykule na trzech przykładach, reprezentujących trzy najczęściej spotykane w Oświeceniu warianty rodziny literackiej: ojciec i córka (Aleksander Sumarokow i Jekatierina

¹ D. Godineau: *Kobieta*. Przeł. J. Kornecka. W: *Człowiek Oświecenia*. Red. M. Vovelle. Warszawa 2001, s. 423.

² R. Chartier: *Literat*. Przeł. J. Miszalska. W: *Człowiek Oświecenia...*, s. 166.

³ J. Sławiński: *Szkoła literacka*. W: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński: *Słownik terminów literackich*. Wrocław 2010, s. 557.

Sumarokowa-Kniażnina), siostry (Aleksandra i Natalia Magnickie) oraz małżonkowie (Michaił i Jelizawieta Chieraskowowie). Wariantów można wyróżnić więcej i o niektórych z nich — pośrednio — również będzie mowa: w kontekście rozważań o relacjach Aleksandra Sumarokowa z córką Jekatieriną nie sposób pominąć przecież jej relacji z mężem, Jakowem Kniażninem itp. Ramy chronologiczne omawianego materiału obejmują lata 60.—90. XVIII wieku. Taki przedział czasowy oznacza, że mamy do czynienia z materiałem literackim reprezentującym różne kierunki i tendencje literackie. Twórczość Sumarokowa ma charakter klasycystyczny, ale utwory Chieraskowa mają już cechy nie tylko klasycystyczne, ale także sentymentalne i preromantyczne.

Ojciec i córka (Aleksander Sumarokow i Jekatierina Sumarokowa-Kniażnina)

W odniesieniu do Jekatieriny Sumarokowej-Kniażniny (1746?—1797) bardziej zasadne jest mówienie nie o jej wierszach, ale o wierszach jej przypisywanych, gdyż podstawowym problemem — nierozwiązanym mimo prowadzonych od lat badań i ostrych wymian zdań między badaczami — pozostaje odpowiedź na pytanie, kto — czy ona, czy może Aleksander Sumarokow — są autorami poszczególnych wierszy. Początki studiów nad tą kwestią i jednocześnie początki kształtowania się, jak po latach wyraził się Paweł Bierkow, „legendy o poetce Sumarokowej”⁴ sięgają *Materiałów do historii rosyjskich kobiet-autorów* Michaiła Makarowa, publikowanych w częściach w czasopiśmie Piotra Szalikowa „Дамский журнал” w 1830 roku i uznawanych za pierwszą próbę stworzenia słownika pisarek rosyjskich.

Makarow nie miał wątpliwości, że Jekatierina Sumarokowa-Kniażnina zajmowała się twórczością literacką, publikowała w wydawanym przez ojca czasopiśmie „Трудолюбивая пчела” w 1759 roku, mało tego, udzielała porad literackich mężowi Jakowowi Kniażninowi:

Уже при дворе Елисаветы юная дочь Сумарокова была известна как пламенная любительница Муз, как девица-Поэт. [...] Он [Княжнин — М.Д.] советовался о *своих стихах* с будущей своею супругою; [...] он поправлял ее стихи, а она напечатала их в „Трудолюбивой пчеле”⁵.

Późniejsi badacze odnosili się do „poetki Sumarokowej” z większą dozą sceptycyzmu. Głównym przedmiotem sporu były wiersze zamieszczone w piś-

⁴ П.Н. Берков: *Несколько справок для биографии А.П. Сумарокова*. В: „XVIII век”. Сб. 5. Ред. П.Н. Берков. Москва—Ленинград 1962, s. 370.

⁵ [М.Н. Макаров]: *Материалы для истории русских женщин-авторов*. „Дамский журнал” 1830, ч. 29, ном. 1, s. 3.

mie „Трудолюбивая пчела”, przede wszystkim sygnowany jej imieniem wiersz *Elegia* (*Элегия*). Makarowowi uwierzył Stiepan Wiengierow, który w antologii poezji rosyjskiej w rozdziale *Jekatierina Kniaźnina* zamieścił nie tylko *Elegię*, ale także wiersz *Przeciwko złoczyńcom* (*Противу злодеев*) i sześć pieśni⁶. Zdecydowanie wykluczyła natomiast córkę Aleksandra Sumarokowa jako autorkę wierszy Tamara Liwanowa w kontekście rozważań o „zbiorze różnych pieśni” (*Между делом безделье*) Grigorija Tiepłowa z 1759 roku oraz Nowikowowskiego wydania dzieł wszystkich Sumarokowa z lat 1780—1781⁷. Zbiór Tiepłowa, po raz drugi wydany w 1776 roku, był pierwszą edycją rosyjskich romansów (teksty z nutami), zawierającą siedemnaście pieśni, zamieszczonych przy tym bez wiedzy autorów, wśród których byli Sumarokow, Iwan Jełagin i Paweł Biekietow⁸. Jeszcze dobitniej przeciwko przypisywaniu córce Sumarokowa tak wielu utworów wypowiedział się Władimir Zapadow: „wszystkie przypisywane [jej — M.D.] wiersze i pieśni, oprócz *Elegii*, w rzeczywistości [...] napisał ojciec i zostały one włączone przez Nowikowa do pełnego wydania dzieł Sumarokowa”⁹. To samo wynika ze sporządzonej przez J.P. Mstisławską bibliografii utworów Aleksandra Sumarokowa¹⁰.

Na dokładniejsze zrelacjonowanie zasługuje wymiana zdań między Pawłem Bierkowem i Grigorijem Gukowskim, mająca za przedmiot wspomniane Nowikowowskie wydanie dzieł wszystkich twórcy *Dymitra Samozwańca*. W opinii pierwszego badacza edycja ta nie może zostać oceniona pozytywnie, gdyż jest, z jednej strony, „daleka od kompletności”, ale też, z drugiej, „nadwyżkowa”, bowiem zawiera teksty, które nie wyszły spod pióra Sumarokowa; tym samym Bierkow dopuszcza możliwość napisania niektórych wierszy przez córkę poety¹¹. Gukowski postrzega Bierkova jako badacza, który wszelkimi sposobami stara się zdyskredytować Nowikowowskie wydanie; przypisanie części wierszy córce Sumarokowa uważa on za nieporozumienie, wynikające z bezrefleksyjnego powtórzenia informacji, jak się wyraża, za „kłamcą Makarowem” (chodzi, rzecz oczywista, o autora *Materialów do historii rosyjskich kobiet-autorów*)¹².

⁶ С.А. Венгеров: *Русская поэзия. Собрание произведений русских поэтов*. Вып. 6. Санкт-Петербург 1897, s. 218—222.

⁷ Т. Ливанова: *Русская музыкальная культура XVIII века в ее связях с литературой, театром и бытом. Исследования и материалы*. Москва 1952, s. 66.

⁸ Н.Д. Кочеткова: *Теплов Григорий Николаевич*. В: *Словарь русских писателей XVIII века*. Вып. 3 (Р—Я). Ред. А.М. Панченко. Санкт-Петербург 2010, s. 233.

⁹ В.А. Запатов: *Княжна Екатерина Александровна*. В: *Словарь русских писателей XVIII века*. Вып. 2 (К—П). Ред. А.М. Панченко. Санкт-Петербург 1999, s. 81.

¹⁰ Zob.: *Александр Петрович Сумароков. 1717—1777. Жизнь и творчество. Сборник статей и материалов*. Сост. Е.П. Мстиславская. Москва 2002, s. 204—247, 280—294.

¹¹ П.Н. Берков: „*Хор ко превратному свету*” и его автор. В: „XVIII век”. Сб. 1. Ред. А.С. Орлов. Москва—Ленинград 1935, s. 181—202.

¹² Г. Гуковский: *О „Хоре ко превратному свету” (ответ П.Н. Беркову)*. В: „XVIII век”. Сб. 1..., s. 203—217. Zarzut kłamstwa (ibidem, s. 207) wydaje się w dużym stopniu krzywdzący. Makarow wielokrotnie powtarzał w przypisach do poszczególnych haseł słowniko-

Za nieuzasadnioną uważa Gukowski również uwagę Bierkowa o „podejrzanym” (w sensie autorstwa) charakterze niektórych dzieł prozatorskich Sumarokowa: „wszystkie utwory prozatorskie zamieszczone w wydaniu Nowikowa albo były opublikowane wcześniej w czasopiśmie z podpisem Sumarokowa, albo zostały wydobyte przez Nowikowa z rękopisów samego Sumarokowa”¹³. Gukowski ocenił Nowikowowską edycję pozytywnie.

Bez względu na to jednak, czy spod pióra Jekatieriny Sumarokowej-Kniaźniny wyszedł tylko jeden, czy większa liczba wierszy, faktem jest, iż należała ona do najbliższego otoczenia literackiego twórcy *Choriewa*. „[Sumarokowowi — M.D.] udało się przyciągnąć do czasopisma [„Трудолюбивая пчела” — M.D.] wielu młodych pisarzy, przesiąkniętych jego poglądami literackimi; pismo posłużyło za podstawę kształtowania się szkoły Sumarokowa” — pisał Gukowski, zaliczając do „szkoły Sumarokowa” nie tylko Aleksandra Ablesimowa, Aleksieja Rzewskiego czy Andrieja Nartowa, ale także córkę dramaturga, Jekatierinę¹⁴.

Siostry (Aleksandra i Natalia Magnickie)

Rodzinę literacką Magnickich tworzyło rodzeństwo — Aleksandra (po mężu Obolenska; ?—1846), Natalia (daty życia nieznane) i Michaił (1778—1844)¹⁵. Ich przodkiem był L.F. Magnicki, autor znanej *Arytmetyki*. Michaił Magnicki publikował wiersze — wykazujące w większości przynależność do nurtu sentymentalnego — w czasopiśmie W.S. Poszywałowa i P.A. Sochackiego „Приятное и полезное препровождение времени” z lat 1794—1798 oraz w almanachu Nikołaja Karamzina „Аонида” z lat 1797—1799. Na tych samych łamach zamieszczały wiersze Aleksandra i Natalia Magnickie, których jednak najważniejszym osiągnięciem literackim był przekład fragmentów *Listów o Włoszech* Charles’a Dupaty’ego¹⁶.

Jako poetki siostry Magnickie również reprezentują sentymentalizm. Cechy poetyki tego kierunku, którego czołowym przedstawicielem był Karamzin, wykazują wiersze *Sen* (*Сон*), *Na śmierć skowronka* (*На смерть жаворонка*) czy

wych, że nie ma pełnej wiedzy o pisarkach, prosząc czytelników o przesyłanie do redakcji czasopisma „Дамский журнал” uzupełnień i poprawek. Apel został wysłuchany, dzięki czemu szereg błędnych informacji — mogących zostać uznane za kłamstwa — zostało przez niego sprostowanych.

¹³ Ibidem, s. 207.

¹⁴ Г. Гуковский: *Русская поэзия XVIII века*. Ленинград 1927, s. 39—40.

¹⁵ Zob.: *Словарь русских писателей...* T. 2, s. 253—256 (autorką haseł o Aleksandrze i Natalii Magnickich jest Natalia Koczetkova).

¹⁶ Por.: M. Dąbrowska: „Listy o Włoszech” Charles’a Dupaty’ego a rosyjska podróż sentymentalna przełomu XVIII i XIX wieku. W: *Wschód — Zachód. Dialog kultur*. T. 1: *Język rosyjski i literatura w perspektywie kulturowej*. Red. G. Nefagina. Słupsk 2007, s. 44—50.

Życie wiejskie... (Сельская жизнь...) Aleksandry oraz *Do róży (K rose) czy Piękno i skromność (Красота и скромность)* Natalii, zamieszczone w czasopiśmie „Приятное и полезное препровождение времени”¹⁷, a także wiersz *Nędzarcz (Нищий)* Aleksandry, opublikowany w almanachu „Аониды”.

Przekład *Listów o Włoszech* Dupaty’ego pióra sióstr Magnickich, traktowanych przez czytelników rosyjskich nie tylko jako utwór literacki, ale również jako kompendium wiedzy o włoskiej architekturze i sztuce — częstym celu podróży Europejczyków czasów Oświecenia, był drugim spośród czterech tłumaczeń na język rosyjski powstałych na przełomie XVIII i XIX wieku¹⁸. Jako pierwszy zainteresował się tym utworem Aleksander Lewanda, którego tłumaczenie listu LVII ukazało się w 1796 roku w wydawanym przez Iwana Martynowa czasopiśmie „Муза”. Sam Iwan Martynow stał się autorem jedyne­go (a czwartego w kolejności chronologicznej) pełnego tłumaczenia *Listów o Włoszech*, wydane­go na początku XIX wieku aż trzykrotnie (w latach 1800—1801, 1809 i 1817). Przed Martynowem w ostatnich latach poprzedniego stulecia sięgnął po utwór Dupaty’ego Andriej Turgieniew, którego tłumaczenie — znów tylko wybranych fragmentów — pozostało jednak w rękopisie.

Listy o Włoszech w przekładzie Aleksandry i Natalii Magnickich (oraz dwóch innych tłumaczek rosyjskich) zostały zamieszczone w częściach XVII, XVIII, XIX i XX czasopisma „Приятное и полезное препровождение времени”. Ze stu pięćdziesięciu listów doczekało się tłumaczenia trzydzieści jeden, co stanowiło około jednej trzeciej objętości książki. Mylił się więc Michaił Makarow, sugerując w *Materiałach do historii rosyjskich kobiet-autorów*, że pisarki przełożyły utwór w całości, a o publikacji tylko niektórych fragmentów zdecydował Sochacki, któremu rzekomo nie chciało się przygotowywać do druku pełnego tekstu:

Сохацкий [...] поленился просматривать перевод сего путешествия [...]. Жаль! Красоты Дюпати нам лучше бы могли быть переданы пером пламенным и красноречивым наших юных писательниц!¹⁹.

Makarow podejmuje próbę oceny przekładu sióstr Magnickich, uprzednio analizując po jednym z listów przetłumaczonych przez każdą (jeden z listów „rzymskich” — w przekładzie Aleksandry i jeden z listów o Genui — w przekładzie Natalii). Nad poszczególnymi fragmentami siostry pracowały zwykle osobno. Ocenę sformułował on bardzo ogólnikowo:

¹⁷ Пор.: А.Н. Неустров: „Приятное и полезное препровождение времени”. Литературный журнал издававшийся в 1794—1798 гг. в Москве. Санкт-Петербург 1874.

¹⁸ Zob.: К.Ю. Лаппо-Данилевский: *К истории русских переводов „Писем об Италии в 1785 году” Ш.М. Дюпати*. В: „XVIII век”. Сб. 23. Ред. Н.Д. Кочеткова. Санкт-Петербург 2004, s. 255—272.

¹⁹ [М.Н. Макаров]: *Материалы для истории русских...* „Дамский журнал” 1830, ч. 30, ном. 18, s. 67.

Нельзя охуждать перевода, изданного ученым Мартыновым; но кто запретит сказать, что как бы счастлив был Дюпати [...], являясь на чужом языке из-под прекрасного пера прекрасных?²⁰.

Ocena tłumaczenia nie musi być jednak wyłącznym celem studiów. Przegląd zawartości wymienionych części czasopisma „Приятное и полезное препровождение времени” — przy czym nie tylko fragmentów *Listów o Włoszech* (następujących po sobie w innej kolejności od nadanej przez prozaika francuskiego i często ze zmienioną numeracją), ale także pozostałych zamieszczonych tu pozycji — doprowadził K. Łappo-Danilewskiego do sformułowania wniosków odnoszących się nie tylko bezpośrednio do przekładu sióstr Magnickich. Jeden z nich dotyczy kompozycji czasopisma Sochackiego i Podszywałowa, a mianowicie obecności w nim cech konstrukcji „gniazdowej”²¹, polegającej na wprowadzeniu do pisma powiązanych ze sobą w jakiś sposób (głównie tematycznie) grup tekstów. Jak odnotowała to już Natalia Koczetkowa, nie jest to więc przypadek, że na łamach pisma pojawiają się dwa tłumaczenia drugiej elegii Properejusza z książki pierwszej (*Quid iuuat ornato procedere, uita, capillo...*), z których jeden wchodził w skład *Listów o Włoszech* i jako jego część składową przełożyła go Natalia Magnicka; na podstawie tego samego źródła — dzieła Dupaty’ego — przetłumaczył elegię poety starożytnego Paweł Sokownin²². Jak z tego wynika, w pośredni sposób siostry Magnickie jako tłumaczki fragmentów *Listów o Włoszech* przyczyniły się do popularyzacji na gruncie rosyjskim również twórczości innych pisarzy obcych. Niewiele przesady będzie w stwierdzeniu, że należał do nich także Torquato Tasso, o którym mowa jest w liście LXXXIX utworu Dupaty’ego, zamieszczonym w czasopiśmie w przekładzie Aleksandry Magnickiej²³.

Małżonkowie (Michaił i Jelizawieta Chieraskowowie)

Jelizawieta Chieraskowa (z d. Nieronowa; 1737—1809)²⁴ wyszła za mąż za przyszłego twórcę *Rosjady* w 1760 roku. Wtedy też miał miejsce jej debiut literacki, którym były wiersze — zróżnicowane pod względem tematycznym i gatunkowym — opublikowane w wydawanym przez Michaiła Chieraskowa od 1760 do

²⁰ Ibidem, s. 73.

²¹ К.Ю. Лаппо-Данилевский: *К истории русских...*, s. 263.

²² Н.Д. Кочеткова: *Магницкая Наталья Леонтьевна*. В: *Словарь русских писателей...* Т. 2, s. 253.

²³ Zob.: Р.М. Горохова: *Тассо в России конца XVIII века. (Материалы к истории восприятия)*. В: *Русская культура XVIII века и западноевропейские литературы. Сборник статей*. Ред. М.П. Алексеев. Ленинград 1980, s. 134.

²⁴ Zob.: В.П. Степанов: *Хераскова Елизавета Васильевна*. В: *Словарь русских писателей...* Т. 3, s. 362—363.

połowy 1762 roku piśmie „Полезное увеселение”²⁵. Początek lat 60. XVIII wieku był okresem kształtowania się kółka Chieraskowa, którego uczestnicy mieli możliwość współpracy z tym periodykiem. Do twórców, którzy skorzystali z tej okazji, należeli A.A. Nartow, S.W. Naryszkin, A.A. Rzewski i in. „Po 1760 roku aktywność Petersburga w zakresie wydawania czasopism czasowo zmniejszyła się [...] i ośrodkiem rosyjskiego czasopiśmiennictwa stała się Moskwa, gdzie zebrały się najbardziej znaczące siły literackie na czele z M.M. Chieraskowem” — pisał o tym w kontekście dziejów rosyjskich wydawnictw periodycznych N.N. Zubkow²⁶. Drugi okres aktywności poetyckiej Chieraskowej przypadł na lata 70., kiedy zasiłała ona krąg współpracowników pisma „Вечера”²⁷. W latach 90. poezją Chieraskowej zainteresował się Nikołaј Karamzin, włączając ją do grona autorów utworów zamieszczonych w swoim drugim almanachu, „Аониды”.

Chieraskowa była osobą rozpoznawalną w środowisku literackim zarówno jako poetka, jedna z tych, które otrzymały miano „rosyjskich Safon”²⁸, jak i gospodyni otwartego dla literatów domu rodziny Chieraskowów. „Nową Safoną” nazwał ją w 1762 roku Aleksander Sumarokow w *Odzie anakreontycznej do Jelizawiey Wasiliewny Chieraskowej* (*Ода анакреонтическая к Елизавете Васильевне Хераськовой*), przy czym nazwał ją tak na wyrost, gdyż poetką tej miary co Safona Chieraskowa mogła stać się dopiero w przyszłości:

А ты, Хераськова, сему внимая слову,
Увидети в себе дай россам Сафу нову²⁹.

Aby osiągnąć ten cel, powinna ona udoskonalić warsztat poetycki w zakresie wersyfikacji, konstrukcji gramatycznych i przede wszystkim precyzji w wyrażaniu myśli:

Чисти, чисти сколько можно
Ты свое стопосложение,
И грамматики уставы
Наблюдай по крайней силе.
Чувствуй точно, мысли ясно,
Пой ты просто и согласно³⁰.

²⁵ Chodzi m.in. o wiersz *Modlitwa* (*Молитва*) i bajkę *Kot i wróbel* (*Кошка и воробей*).

²⁶ Н.Н. Зубков: *Иностранная литература в русских журналах середины XVIII века*. В: *Социально-культурные функции книгоиздательской деятельности*. Ред. Н.В. Котрелев. Москва 1985, s. 55.

²⁷ Zob.: М. Гришакowa: *Литературная позиция журнала „Вечера”*. В: *Тартуские тетради*. Ред. Р.Г. Лейбов. Москва 2005, s. 11—22.

²⁸ Zob.: Е. Свиясов: *Сафо и „женская поэзия” конца XVIII — начала XIX веков*. В: *Русские писательницы и литературный процесс в конце XVIII — первой трети XX вв.* Ред. М.Ш. Файнштейн. Band 2. Wilhelmshorst 1995, s. 11—28.

²⁹ А.П. Сумарокow: *Ода анакреонтическая к Елизавете Васильевне Хераськовой*. В: *Ibidem: Избранные произведения*. Ред. П.Н. Берков. Ленинград 1957, s. 103.

³⁰ *Ibidem*.

Wiersz zaczyna ją i kończą słowa o domu Chieraskowów i mężu poetki:

Прилетите ко Московским
 Вы, сии стихи, селеньям,
 В дом Хераськова войдите
 И предстаньте вы пред очи
 Стихотворице московской.
 [...]

 Воспой любви заразы,
 Которы ощущаешь,
 Любезного именя
 И верного супруга...³¹.

W 1761 roku w następujący sposób Sumarokow zachęcał poetkę do pisania wierszy:

Пиши! Не будешь тем ты меньше хороша,
 В прекрасной быть должна прекрасна и душа,
 А я скажу то смело,
 Что самое прекраснейшее тело
 Без разума — посредственное дело³².

Wiersz *Lisica i statua*, o którym tu mowa, ma budowę trójdzielną. Pierwszą i ostatnią część stanowi apostrofa do poetki zawierająca (pierwsza) zachętę do sięgania po pióro oraz (trzecia) przestrożę przez pustym intelektualnie otoczeniem. Tytuł *Lisica i statua*, typowy dla gatunku bajki, odnosi się bezpośrednio do części drugiej, w której z zacytowanymi słowami o intelektualnym potencjale korespondują słowa Lisicy skierowane do rzeźby Wenery:

„Прости, прекрасная девица,
 В которой нет ни капельки ума!
 Прости, прекрасная и глупая кума!”³³.

Wiersz ukazał się w czasopiśmie „Полезное увеселение” w 1761 roku. Chieraskowa odpowiedziała na niego w liście do jego autora, dziękując mu za życzliwość dla męża i siebie oraz zobowiązując się do poczynienia starań, by zasłużyć na miano „moskiewskiej poetki”³⁴.

Zarówno jako poetkę, autorkę wierszy zamieszczonych w almanachu Karamzina, jak i towarzyszkę życia twórcy *Rosjady* wspominał Jelizawietę Chieraskową Michaił Dmitrijew:

³¹ Ibidem, s. 104.

³² А.П. Сумароков: *Лисица и статуя*. В: I d e m: *Избранные произведения...*, s. 213.

³³ Ibidem.

³⁴ *Отрывки из переписки А.П. Сумарокова (1755—1773 г.)*. „Отечественные записки” 1858, т. 116, ном. 2, s. 582 (list bez oznaczenia daty, z podpisem Chieraskowej).

Супруга Хераскова, Елизавета Васильевна, была и сама стихотворица: она печатала в журналах; есть ее стихи в „Аонидах”. Она была очень добра, умна и любезна. Ее любезность много придавала приятности их дому, уравновешивая важность и некоторую угрюмость ее мужа. Их очень любили и уважали. [...] У Хераскова собирались по вечерам тогдашние московские поэты и редко что выпускали в печать, не прочитавши предварительно ему³⁵.

Iwan Dmitrijew zapamiętał ją jako „duszę” wieczorów literackich organizowanych w jej domu, osoby przybywające na nie nazywając przy tym przyjaciółmi nie samego Chieraskowa, ale ich obojga, sprawną „zarządczynię” domu twórcy *Rosjady* i jego doradczynię, wreszcie jako utalentowaną poetkę, autorkę wierszy opublikowanych w czasopiśmie „Вечера”:

Елисавета Васильевна [Хераскова — М.Д.] умела пленить нашего поэта своею любезностью, которую она сохранила до самой смерти, и талантом своим в поэзии. Она в молодости своей много писала стихов, из коих мне известна одна только поэмка, под заглавием: *Помон*, напечатанная в семидесятых годах в „Вечерах”, петербургском журнале. [...] По справедливости можно назвать ее во всех отношениях достойною подругою поэта. Она облегчала его во всех заботах по хозяйству, была лучшим его советником по кабинетским занятиям, и душою вечерних бесед в кругу друзей и знакомцев³⁶.

Zakończenie

W kontekście życia literackiego określenia odnoszące się do członków rodziny mogą być używane w znaczeniu zarówno dosłownym, jak i przenośnym. „Córkami literackimi Łomonosowa i Sumarokowa” Dmitrij Mordowcew nazwał Pelagię Wieliaszewą-Wołynczewą, Marię Zubową, Marię Chrapowicką i Jelizawietę Chieraskową³⁷. W rozdziale o Aleksandrze Rzewskiej Mordowcew pisał natomiast o „uczennicach” Łomonosowa i Sumarokowa oraz Gawriiły Dierżawina, Nikołaja Nowikowa i Denisa Fonwizina: „po Rzewskiej pojawiają się już [...] pisarki czasów Katarzyny II: najpierw tworzyły uczennice Łomonosowa i Sumarokowa, aby potem ustąpić miejsca uczennicom Dierżawina, Nowikowa i Fonwizina”³⁸. Warto przypomnieć, że przywołana w pierwszej wypowiedzi Maria Chrapowicka-Suszkowa (1752—1803), poetka i przede wszystkim tłumaczka, była siostrą Aleksandra i Michaiła Chrapowickich oraz matką Michaiła

³⁵ М.А. Дмитриев: *Мелочи из запаса моей памяти*. В: *Idem: Московские элегии. Стихотворения. Мелочи из запаса моей памяти*. Москва 1985, s. 160, 161.

³⁶ И.И. Дмитриев: *Взгляд на мою жизнь*. Москва 1866, s. 79—80.

³⁷ Д. Мордовцев: *Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории*. Т. 2: *Женщины второй половины восемнадцатого века*. Санкт-Петербург 1847, s. 160—175.

³⁸ *Ibidem*, s. 75.

i Nikołaja Suszkowów, także parających się twórczością literacką. „Zapoznała rodaków z wieloma dziełami literatury obcych reprezentujących różne gatunki oraz epoki” — pisał o Suszkowej P.R. Zaborow, na potwierdzenie tego wymieniając przekłady powieści J.F. Marmontela *Inkasy*, czyli *Zagłada państwa Peru*, sztuk dramaturgów francuskich, sonetów Petrarcki, drugiej części *Myśli nocnych* Edwarda Younga itd.³⁹ Jest to jeszcze jedna ważna rodzina literacka w Rosji drugiej połowy XVIII — początku XIX stulecia.

Studia nad rodzinami literackimi w Rosji czasów Oświecenia należą bez wątpienia do perspektywicznych, ale i niełatwych, wymagających sięgnięcia po zróżnicowany materiał egzemplifikacyjny (utwory literackie oryginalne oraz tłumaczenia, recenzje, literatura dokumentu osobistego itp.) i wykorzystania go w rozmaitych kontekstach interpretacyjnych.

Z powyższych rozważań wynika, że wśród problemów badawczych wysuwa się na plan pierwszy ustalenie autorstwa (atrybucja). Często zdarza się, iż badacze nie są w stanie wyjść poza ogólne stwierdzenia w rodzaju tego, które w odniesieniu do poetów współpracujących z redakcją czasopisma „Санктпетербургский журнал” zawarł Władimir Orłow w pracy o literaturze ostatniego dziesięciolecia XVIII wieku: „pełny skład współpracowników Pnina i Biestuzewa w redakcji czasopisma pozostaje nieznany: należała do niego [...] poetka »panna M.« (przypuszczalnie jedna z sióstr Magnickich)”⁴⁰. Problemy z ustaleniem autorstwa dotyczą oczywiście nie tylko twórców spokrewnionych ze sobą. Jako przykład można podać *Wiersze do Iwana Afanasjewicza Dmitriewskiego...* (*Стихи Ивану Афанасьевичу Дмитриевскому...*), zamieszczone w dziewiątym tomie Nowikowowskiej edycji dzieł wszystkich Aleksandra Sumarokowa z lat 80. XVIII wieku. Według ustaleń R.G. Bokka, skorygowanych następnie w kwestii datowania przez Pawła Bierkowa, utwór ten — poświęcony znanemu aktorowi grającemu w tragedii Sumarokowa *Siniaw i Truwor* w 1757 roku — mógł wyjść spod pióra nie samego Sumarokowa, lecz Fiodora Kozłowskiego; jest to przy tym znów bardziej przypuszczenie niż pewnik, o czym świadczy poprawka Bierkowa⁴¹.

Ze studiów nad rodzinami literackimi wyłania się obraz środowiska literackiego jako całości opartej na złożonej sieci wzajemnych powiązań, także rodzinnych i towarzyskich.

³⁹ П.Р. Заборов: Сушкова Мария Васильевна. В: *Словарь русских писателей...*, Т. 3, s. 210—211.

⁴⁰ В. Орлов: *Русские просветители 1790—1800-х годов*. Москва 1953, s. 114—115.

⁴¹ Р.Г. Бокк: *Неизвестное стихотворение Ф.А. Козловского, приписываемое Сумарокову*. В: „XVIII век”. Сб. 5..., s. 396—398 (komentarz Bierkowa zob. w przypisie).

Magdalena Dąbrowska — historyk literatury rosyjskiej, komparatysta, prasoznawca, profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Prowadzi badania nad literaturą rosyjską czasów Oświecenia oraz rosyjsko-zachodnioeuropejskimi związkami literackimi i naukowymi w XIX wieku. Jej dorobek naukowy stanowią monografie autorskie, monografie pod redakcją, ponad sto artykułów i rozdziałów w monografiach naukowych, poświęconych w większości zapomnianym pisarzom, wydarzeniom i zjawiskom literackim oraz faktom z życia naukowego. Od 2012 roku jest dyrektorem Instytutu Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego i kierownikiem Zakładu Historii Literatury Rosyjskiej UW; członek Pracowni Mediów w Dawnej i Współczesnej Rosji UW. Adres e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl.